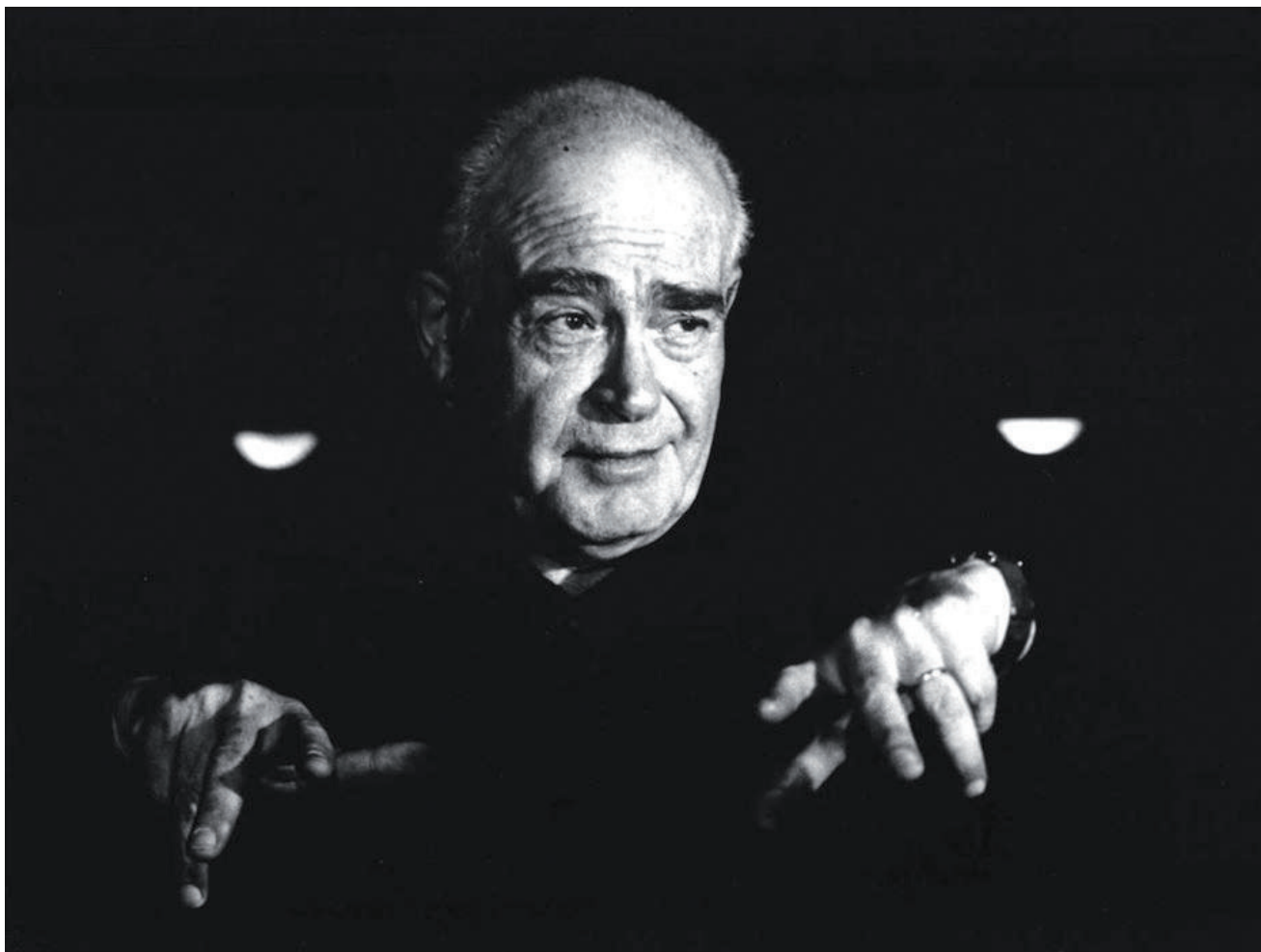

PAWEŁ KLECKI
PORTRET ARTYSTY
Z HISTORIĄ W TLE

Paweł Klecki podczas próby z Orkiestrą Symfoniczną FŁ w Sali Koncertowej Państwowej Filharmonii w Łodzi, 8 września 1967. Fot. Ryszard Raduszewski. Z zasobu Archiwum FŁ.

**PAWEŁ KLECKI
PORTRET ARTYSTY
Z HISTORIAŃ W TLE**

pod redakcją
Ewy Kowalskiej-Zajac
Marty Szoki
Ryszarda Daniela Goliańka

Łódź 2023

am
Łódź

Recenzja wydawnicza: dr hab. Beata Bolesławska-Lewandowska, prof. IS PAN
prof. dr hab. Wojciech Michniewski

Redakcja naukowa: Ewa Kowalska-Zajac, Marta Szoka, Ryszard Daniel Golianek

Grafika nutowa: Marta Włodarczyk, Adam Maniak

Projekt okładki: Mirosław Łukasiewicz

W projekcie wykorzystano fragment zdjęcia wykonanego podczas próby Pawła Kleckiego z Orkiestrą Symfoniczną FŁ w Sali Koncertowej Państwowej Filharmonii w Łodzi, 8 września 1967. Fot. Ryszard Ratuszewski. Z zasobu Archiwum FŁ.

Tłumaczenie: Tomasz Zymer

Skład, łamanie i korekty: Magdalena Mikinko

Druk: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński
ul. Księży Młyn 14
90-345 Łódź

W monografii wykorzystano zdjęcia i kopie dokumentów pochodzące z zasobów następujących instytucji:

Archiwum Państwowego w Łodzi
Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego
Archiwum Filharmonii Łódzkiej im. Artura Rubinsteina
Archiwum Kompozytorów Polskich, Gabinet Zbiorów Muzycznych,
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
oraz ze zbiorów prywatnych prof. Timothy'ego L. Jacksona

© Copyright 2023 Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi

ISBN 978-83-60929-86-5

Liczba arkuszy wydawniczych: 23,4

Cytowanie: *Paweł Klecki. Portret artysty z historią w tle*

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury w ramach programu „Muzyczny ślad”, realizowanego przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Muzyki
i Tańca

Jeżeli wykonawcy uda się poczuć aurę procesu twórczego i wyjątkowość natchnienia, jakiemu poddał się kompozytor, to zyskuje on wrażliwość pozwalającą mu na podążanie za procesem kształtowania utworu, zbliżenie do twórcy i odczucie rzadkiego szczęścia, jakie polega na odczytaniu w partyturze tego, co niewypowiedziane.

Paweł Klecki

Spis treści

WSTĘP	9
INTRODUCTION	15
LOSY	
MACIEJ JANIK	
Paweł Klecki i jego rodzina w świetle archiwaliów	23
DANUTA GWIZDALANKA	
Meandry europejskiej i światowej kariery Pawła Kleckiego	33
JOLANTA SZULAKOWSKA	
Paweł Klecki – antykwariusz dawnych manifestów. Formacja estetyczna artysty na tle obrazu muzyki polskiej i niemieckiej przełomu wieków	71
KARIERA	
CÉDRIC GÜGGI	
Paweł Klecki – „dyrygent wyjątkowego formatu”	97
ŁUKASZ BOROWICZ	
Analiza interpretacji dyrygenckich Pawła Kleckiego	137
MIŁOSZ BAZELAK	
By ocalić to, czego już nie ma – o Pawła Kleckiego romantycznym pojmowaniu muzyki w świetle jego interpretacji <i>Ein Deutsches Requiem</i> Johannesa Brahmsa	157

DZIEŁO

RYSZARD DANIEL GOLIANEK Idea i styl symfonii Pawła Kleckiego	171
TIMOTHY L. JACKSON Zakazana muzyka żydowskiego kompozytora – <i>Capriccio</i> Pawła Kleckiego . . .	223
MAREK NAHAJOWSKI Koncerty Pawła Kleckiego w kontekście tradycji gatunku	241
MARTA SZOKA Przyczynek do analizy stylu kompozytorskiego Pawła Kleckiego. <i>Wariacje orkiestrowe</i> op. 20 i op. 33	271
EWA KOWALSKA-ZAJĄC Kwartety smyczkowe Pawła Kleckiego wobec europejskiej twórczości I połowy XX wieku	289
ADAM MANIĄK <i>Introdukcja i Rondo</i> na skrzypce i fortepian op. 21 Pawła Kleckiego jako przykład jego twórczości kameralnej z fortepianem	311
MAŁGORZATA GRAJTER Pawła Kleckiego pieśni na głos i fortepian: relacje słowa i muzyki	325
KATALOG TWÓRCZOŚCI PAWŁA KLECKIEGO	347
BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA	367
INDEKS NAZWISK	373
BIOGRAMY AUTORÓW	381

Wstęp

Od kilkudziesięciu lat w badaniach nad muzyką polską zaznacza się tendencja do uzupełniania białych plam w historii rodzimej kultury muzycznej oraz przypominania i badania faktów dotyczących zapomnianych postaci artystów i ich dzieł. Niejednokrotnie dodatkowym czynnikiem inspirującym badaczy do podjęcia takich działań stają się okazjonalne jubileusze, takie jak okrągłe rocznice urodzin czy śmierci jakiegoś twórcy lub wykonawcy. Wtedy też zwykle pojawiają się rozmaite inicjatywy związane z promocją danego artysty czy też służące głębszemu zapoznaniu się z jego dorobkiem.

Tak właśnie stało się i w przypadku niniejszej pracy, poświęconej osobie i dziełu Pawła Kleckiego (1900–1973), wybitnego dyrygenta o światowej sławie i interesującego kompozytora. Przypadająca w 2023 roku pięćdziesiąta rocznica jego śmierci stworzyła możliwość realizacji rozmaitych projektów wykonawczych, takich jak nagrania, koncerty czy wystawy, przede wszystkim jednak sprowokowała do zainteresowania tą postacią badaczy, którzy albo już wcześniej mieli okazję podjąć studia nad osobą i dziełem artysty, albo z okazji zbliżającej się rocznicy wyrazili chęć pochylenia się nad problematyką jego życia i twórczości. Badania zostały zainicjowane przez teoretyków

muzyki reprezentujących łódzkie środowisko i działających w kręgu Katedry Teorii Muzyki Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi. Chęć udziału w realizacji tego przedsięwzięcia zgłosili jednak także teoretycy, muzykolodzy, historycy i dyrygenci z różnych ośrodków akademickich w kraju (Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, Akademia Muzyczna im. Krzysztofa Pendereckiego w Krakowie) i za granicą (University of North Texas – College of Music, Swiss National Library – RISM Digital Center). Ten kilkunastoosobowy zespół doprowadził do stworzenia niniejszej książki, która z pewnością wypełnia istniejącą lukę w wiedzy na temat Pawła Kleckiego, a także stanowi pierwsze tak szerokie i wielowymiarowe naukowe ujęcie aspektów jego biografii oraz działalności dyrygenckiej i kompozytorskiej.

Po pół wieku od śmierci Kleckiego, urodzonego w Łodzi sławnego muzyka, dołącza on – mówiąc nieco patetycznie – do panteonu wielkich postaci związanych z polską muzyką i kulturą XX wieku, a przez miejsce pochodzenia, ale i serdecznie zachowaną o nim pamięć, wpisuje się na zawsze do kręgu wybitnych artystów związanych z historią Łodzi. Zajmuje w niej Klecki zasłużone miejsce obok Grażyny Bacewicz, Artura Rubinsteina, Aleksandra Tansmana czy Juliana Tuwima. Teraz przyszedł wreszcie czas na szersze i głębsze poznanie zarówno jego powikłanego życiorysu, szczególnej „osobności” wynikającej z żydowskich korzeni, emigracji, ale i z wyboru drogi artystycznej, jak również jego interesującej twórczości kompozytorskiej, znanej dotąd w ograniczonym wycinku jedynie niewielu wtajemniczonym. To artysta, do którego szczególnie pasuje metafora Ahaswerusa, „Żyda wiecznego tułacza”, zmuszanego przez zewnętrzne okoliczności do ciągłej wędrówki (a niekiedy ucieczki), bez nadziei na odpoczynek i osiedlenie, który nie tylko fizycznie, ale też mentalnie i emocjonalnie pozostaje bez własnego miejsca, samotnie przemierzając drogę wyznaczoną mu przez los. Łódź – Warszawa – Berlin – Mediolan – Charków – Lozanna – Dallas – Londyn – to swoista mapa miejsc, które przemierzał Klecki i w których nie było mu dane zakorzenie się na dłużej. Dziś, z perspektywy pozyskanej wiedzy, okazuje się, że tę metaforę można odnieść również do jego muzyki, wykazującej wierność ideom estetycznym

romantyzmu, stylistycznie nieco więc zapóźnionej, ale zarazem zawierającej próby nawiązania do nowszych tendencji w muzyce jego czasów (impresjonizmu, ekspresjonizmu, neoklasycyzmu), a na pewno pozostającej w zgodzie z etosem sztuki wysokiej.

Problematyka podjęta w książce wiąże się z trzema zasadniczymi zakresami badawczymi, co znalazło wyraz w jej strukturze. Część pierwsza przedstawia skomplikowaną biografię kompozytora, której rekonstrukcja wymagała przeprowadzenia szeregu kwerend, badań archiwalnych i śledzenia wzmianek prasowych sprzed stu lat. Autorom, którzy podjęli te kwestie (Maciej Janik, Danuta Gwizdalanka), udało się wyjaśnić rozmaite zagadki dotyczące osoby artysty i jego rodziny, okresu studiów w Warszawie i Berlinie, udziału w wojnie 1920 roku, a potem peregrynacji i szukania własnego miejsca w skomplikowanych czasach międzywojennych i w okresie po II wojnie światowej. Szczegółowe udokumentowanie losów Kleckiego z czasów jego pobytu w Łodzi i Warszawie zostało zrealizowane w oparciu o materiały pochodzące z zasobów Archiwum Państwowego w Łodzi oraz Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego. W tej części książki podjęto także próbę przedstawienia światopoglądu estetycznego Kleckiego (Jolanta Szulakowska), co pozwoliło w odpowiedniej perspektywie umieścić jego dokonania artystyczne i wyznaczyło horyzont ideowy artysty.

Stosunkowo najlepiej rozpoznana i udokumentowana okazała się działalność dyrygencka Kleckiego, stanowiąca drugi z zakresów omawianych w książce. W tej dziedzinie wiedzy szczególnie znaczące wydają się prowadzone już od kilku lat badania Cédrica Guggi'ego, których efektem była dysertacja doktorska *„Unbedingt Werktreue verpflichtet” – Der Dirigent Paul Klecki (1900–1973)*, a zawarty w niniejszej monografii tekst stanowi rozszerzenie tej problematyki i jej dopełnienie o inne aspekty. Bardzo istotnym, ale skomplikowanym zagadnieniem podjętym przez Łukasza Borowicza i Miłosza Bazelaka, stała się próba interpretacji stylu dyrygenckiego Kleckiego i jego podejścia do wykonywanych dzieł. Z perspektywy półwiecza, jakie upłynęło od śmierci artysty, jedyną możliwością poznania tego zjawiska wydaje się

analiza pozostawionych przezeń nagrań płytowych, które tylko w pewnym stopniu pozwalają wniknąć w świat jego dźwiękowej wyobraźni.

Trzeci krąg problematyki związanej z osobą i dziełem Kleckiego, czyli analiza jego dorobku kompozytorskiego, był dotychczas właściwie jedynie wzmiankowany i zapoznany, dlatego tę część książki, najbardziej rozbudowaną i opatrzoną szeregiem przykładów nutowych zaczerpniętych z dzieł kompozytora, należy uznać za pierwsze tego typu opracowanie w światowej literaturze muzykologicznej. Zgromadzone w Zentralbibliothek w Zurychu materiały nutowe, które szczęśliwie przetrwały okres wojny w nienaruszonym stanie, stały się dostępne dla polskich badaczy za sprawą kopii rękopisów i opublikowanych partytur przechowywanych w Archiwum Kompozytorów Polskich Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Wspomnieć należy, że jest to jedyny w Polsce zbiór dokumentujący twórczość kompozytorską tego artysty. To właśnie dzięki dostępności tych materiałów udało się omówić najważniejsze nurty i gatunki muzyki Kleckiego: symfoniczny (Ryszard Daniel Golianek, Timothy L. Jackson, Marta Szoka), koncertowy (Marek Nahajowski), kameralny (Ewa Kowalska-Zajac, Adam Maniżak) oraz pieśniowy (Małgorzata Grajter).

Istotnym uzupełnieniem książki jest katalog twórczości kompozytorskiej Kleckiego, opracowany przez Martę Włodarczyk na podstawie aktualnego stanu badań. W katalogu Czytelnik może znaleźć syntetyczne informacje dotyczące źródeł nutowych, wydań oraz premier i dalszych wykonań utworów artysty. Mimo dążenia do weryfikacji wszelkich faktów okazało się, że niektórych danych nie udaje się ustalić z całą pewnością, gdyż w zachowanych recenzjach prasowych i innych źródłach niejednokrotnie notowane są np. rozmaite (a więc sprzeczne pomiędzy sobą) daty i miejsca dotyczące premierowych wykonań poszczególnych kompozycji. Jak się wydaje, przy obecnym stanie wiedzy nie sposób uściślić tych informacji. Nie pomagają też w tym zachowane w spuściznie Kleckiego w Zurychu recenzje i wycinki prasowe, które mogłyby stać się przydatnym źródłem. Nie można ich jednak uznać za wiarygodne, gdyż na ogół są opatrzone jedynie samym tytułem gazety, ze sporadycznym oznaczeniem rocznej daty wydania. Z uwagi na ograniczoną dostępność tych niejednokrotnie

niskonakładowych gazet lokalnych przeprowadzenie szczegółowych kwerend wciąż pozostaje kwestią przyszłości.

Spośród przyjętych w książce szczegółowych rozwiązań technicznych i edytorskich wypada wspomnieć o zasadzie numerowania przykładów nutowych oraz przypisów, które są ciągle tylko w ramach danego rozdziału pracy, a nie w całej publikacji. Przede wszystkim trzeba natomiast poinformować Czytelnika o sposobie notowania imienia i nazwiska Kleckiego. Z faktu, że jego życie zostało naznaczone tułaczką i zmianami miejsc zamieszkania, wynikły różne formy zapisu imienia i nazwiska, jakie przyjmował na poszczególnych etapach swojego życia: Paweł Klecki, Paul Kletzki i Paul Klecki¹. W celu ujednoczenia dyskursu w całej książce zdecydowano się na pierwszą z tych form (Paweł Klecki), używaną przez artystę w jego kraju ojczystym. Jedynie w cytowanych opiniach oraz tytułach publikacji w językach obcych pozostawiono pisownię oryginalną.

W tym miejscu chcielibyśmy wyrazić serdeczne podziękowania dla autorów zgromadzonych tu tekstów. Wykazali się oni odwagą zmierzania się z doprawdy skomplikowanym zadaniem zweryfikowania nie zawsze prawdziwych informacji funkcjonujących w przestrzeni medialnej, dotyczących dramatycznych losów artysty i jego rodziny, zaproponowali pogłębioną interpretację działalności dyrygenckiej, ale także podjęli się trudu pierwszego syntetycznego omówienia twórczości kompozytorskiej Kleckiego². Ta muzyka, która w latach 20. i 30. XX wieku miała szereg znaczących wykonań, a która zniknęła z repertuaru wskutek ideologii nazizmu i wypadków II wojny światowej, wraca na

¹ Sam artysta uważał wszystkie te sposoby pisowni za równoważne, o czym świadczy następująca jego wypowiedź: „Mon nom, à l’origine, était Paweł Klecki et c’est Paul Klecki qui figure sur mon passeport helvétique”. Paul Klecki, *Réminiscences d’un chef d’orchestre et compositeur*, red. Yvonne Klecki, Léonard Pierre Closuit, Sierre 2010, s. 33. Na temat niepewnej wiarygodności tej publikacji por. tekst Danuty Gwizdalanki, *Meandry europejskiej i światowej kariery Pawła Kleckiego*, s. 67–69.

² W podstawowych źródłach leksykograficznych powtarzane są liczne błędy i nieaktualne informacje. Szczególnie nieprawdziwe są uwagi o tym, że rękopisy dzieł Kleckiego zaginęły lub spłonęły w czasie II wojny światowej. Np. w *Encyklopedii Muzycznej PWM* można przeczytać następującą informację: „Z jego [Kleckiego] obfitego dorobku kompozytorskiego (m.in. 4 symfonie, koncerty fort. i skrz., utwory kam., pieśni) większość uległa zniszczeniu w czasie II wojny światowej”. Józef Kański, *Klecki Paweł*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. Elżbieta Dziębowska, t. kłt, Kraków 1997, s. 99.

szczęście obecnie na estrady koncertowe. Szczególne podziękowania wypada skierować wobec dr. Macieja Janika oraz prof. Timothy'ego L. Jacksona za udzielenie zgody na publikację i udostępnienie zdjęć z Archiwum Państwowego w Łodzi oraz ze zbiorów prywatnych. Dziękujemy także pracownikom Archiwum Kompozytorów Polskich (Gabinet Zbiorów Muzycznych Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego) za przekazanie nam materiałów do badań twórczości kompozytorskiej Kleckiego i Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego za udostępnienie dokumentacji dotyczącej studiów kompozytora i jego siostry Fani w tej Uczelni. Jesteśmy wdzięczni Panu Tomaszowi Bębnowi, Dyrektorowi Filharmonii Łódzkiej, za zgodę na wykorzystanie pozostających w zasobach archiwum tej instytucji zdjęć dokumentujących łódzki występ Kleckiego we wrześniu 1967 roku. Dr hab. Adamowi Maniakowi, propagatorowi twórczości muzycznej naszego bohatera, dziękujemy za zainspirowanie do podjęcia badań, których ukoronowaniem stała się niniejsza książka. Podziękowania należą się również recenzentom monografii, dr hab. Beacie Bolesławskiej-Lewandowskiej z Instytutu Sztuki PAN oraz prof. dr. hab. Wojciechowi Michniewskiemu, którzy poświęcili czas na wnikliwą lekturę tekstów i swymi uwagami przyczynili się do udoskonalenia ich ostatecznej postaci.

Ewa Kowalska-Zajęc

Marta Szoka

Ryszard Daniel Golianek